

УДК 336.72

А. Степанова, канд. екон. наук, асист., КНУ імені Тараса Шевченка,
Є. Удод, асп., КНУ імені Тараса Шевченка

ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РЕСУРС КРАЇНИ

Висвітлено основні фактори та мотивацію формування заощаджень домогосподарств, надано пропозиції щодо трансформації заощаджень в інвестиційний ресурс.

Ключові слова: інвестиції, заощадження, домогосподарства, механізм трансформації заощаджень.

Освещены основные факторы и мотивацию формирования сбережений домохозяйств, разработаны предложения по трансформации сбережений в инвестиционный ресурс.

Ключевые слова: инвестиции, сбережения, домохозяйства, механизм трансформации сбережений.

Analyzed basic factors and reasons for the formation of households' savings and offered suggestions for transforming savings into investment resource.

Keywords: investments, savings, household, mechanism of transformation savings.

Для реалізації державою своїх функцій необхідно проводити збалансовану інвестиційну політику. Однак уявити позитивну динаміку економічного зростання країни без зовнішніх та внутрішніх інвестицій достатньо складно. Нині дуже важливим є використання внутрішнього потенціалу країни у сфері акумуляції вільних фінансових ресурсів. Заощадження народу є тим пріоритетним джерелом внутрішніх інвестицій, яке неповною мірою використовується відповідними інститутами та є перспективним і актуальним.

Реалії України такі, що акумулювати вільні фінансові ресурси власного народу є досить складно, а деколи й зовсім нереально. Адже головні фінансові посередники в процесах управління заощадженнями втратили значну частку довіри населення. Усе це призводить до пошуку фінансово-кредитними інститутами інших джерел фінансування своєї діяльності, якими, зазвичай, стають зовнішні запозичення. Як наслідок, залежність вітчизняних суб'єктів господарювання від іноземного капіталу, від змін кон'юнктури на світових ринках, збільшення валового зовнішнього боргу країни.

Отже, важливо усвідомлювати значення та вагу заощаджень домогосподарств, стабільне зростання яких призводить до зростання внутрішніх інвестицій та економіки країни загалом.

Загальнотеоретичним аспектам залучення заощаджень домогосподарств присвячені роботи провідних учених-економістів України та світу. Вплив заощаджень на економічний розвиток розглядали Е. Гілл, Ж. Сей, А. Сміт, І. Фішер, Дж. Хікс, Х. Хокман, Р. Холл, У. Шарп та ін.

Українську економічну науку в розрізі цього питання досліджують такі провідні вчені, як В. Д. Базилевич, В. М. Геєць, О. В. Дзюблюк, Я. Я. Дяченко, Т. І. Єфименко, В. Д. Лагутін, І. О. Лютий, В. І. Міщенко, В. М. Опарін, М. І. Савлук, І. Я. Чугунов, А. А. Чухно; вони ґрунтовно розкривають зміст і особливості діяльності фінансових посередників та держави на ринку заощаджень, а також досліджують сучасні методи залучення вільних коштів домогосподарств.

Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з цієї проблематики, водночас існує потреба в її подальшому дослідженні. Це обумовлено недостатнім рівнем розробки засобів акумуляції залучення грошових заощаджень в умовах нестабільності економіки та втратою довіри основної частини населення країни до фінансових посередників.

Метою статті є подальший розвиток теоретико-методичних засад і практичних пропозицій щодо трансформації заощаджень населення в інвестиційний ресурс, який виступає одним з головних інструментів економічного зростання в країні.

Основні завдання, які передбачається вирішити по-

лягають у дослідженні чинників та мотивів формування заощаджень населення, визначені основних складових механізму трансформації заощаджень в інвестиційний ресурс та аналізі поточного стану процесів залучення заощаджень через відповідні сектори економіки.

Провівши ретроспективний аналіз досліджень провідних науковців з приводу визначення категорії "заощадження" було з'ясовано, що це система економічних відносин між суб'єктами з приводу формування, збереження та використання грошових коштів і фінансових ресурсів. Якщо розглядати заощадження з погляду економічної теорії, то можна дійти висновку, що це не арифметична різниця між доходами і витратами, а різниця між доходами і споживанням, тобто невикористання частини доходу на споживання. Однак це не означає обмеження споживання, а відображає ту частину грошового доходу, що залишається після здійснення всіх поточних споживчих витрат.

Головними суб'єктами в процесі формування, збереження та використання заощаджень виступають держава, фінансово-господарські інститути, домогосподарства. Домогосподарства є основним суб'єктом оціночного процесу, оскільки вони розпоряджаються грошовими ресурсами, які є джерелом заощаджень, і формують ті потреби, розвиток яких приводить до виникнення заощаджень (рис. 1).

Збалансованість економічних процесів полягає в раціональному перерозподілі фінансових ресурсів між господарюючими суб'єктами, державою, народом. Зазвичай потребують фінансових ресурсів держава та фінансово-господарські інститути, а домогосподарства нагромаджують їх. Отже, спостерігається взаємодія заощаджень та інвестицій як одного з регулюючих факторів економічного зростання. У момент здійснення вони підвищують сукупний попит, а згодом – збільшують сукупну пропозицію. З іншого боку, тою мірою, в якій домогосподарства заощаджують, тобто утримуються від поточного споживання, суспільство може вкладати свої ресурси на нове капіталотворення.

Згідно з проведеними дослідженнями головним чинником формування заощаджень є рівень доходу населення. Однак варто зауважити, що на обсяги заощаджень впливають також й інші фактори: рівень оподаткування доходів, депозитні та кредитні відсоткові ставки, вікова структура населення тощо.

Населення має різноманітні джерела доходів, аналіз яких дав змогу розробити модель механізму формування доходів у сучасних умовах (рис. 2), яка свідчить про складний та багатоканальний процес їх утворення.

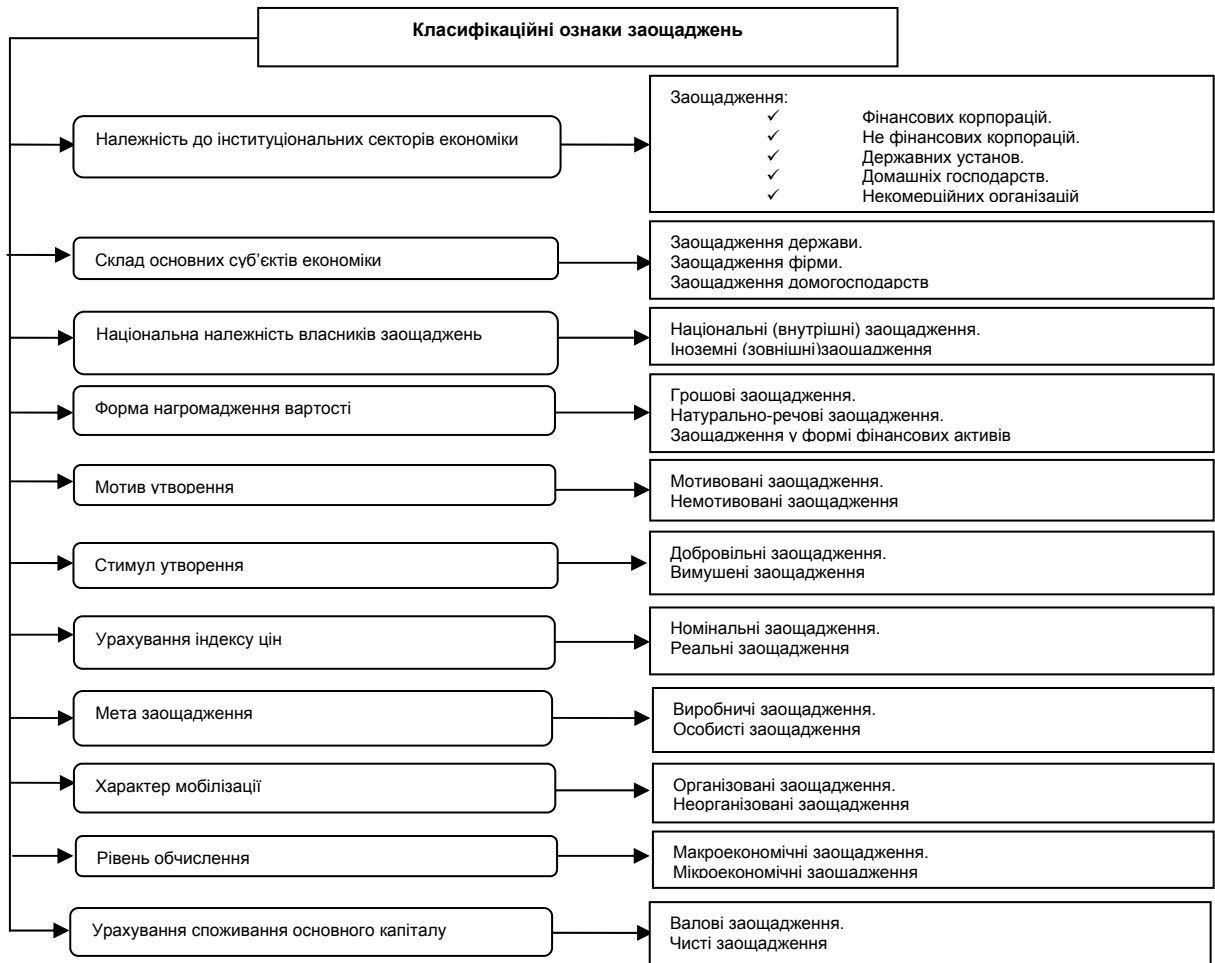

Рис. 1. Класифікаційні ознаки заощаджень*

* Розроблено авторами.

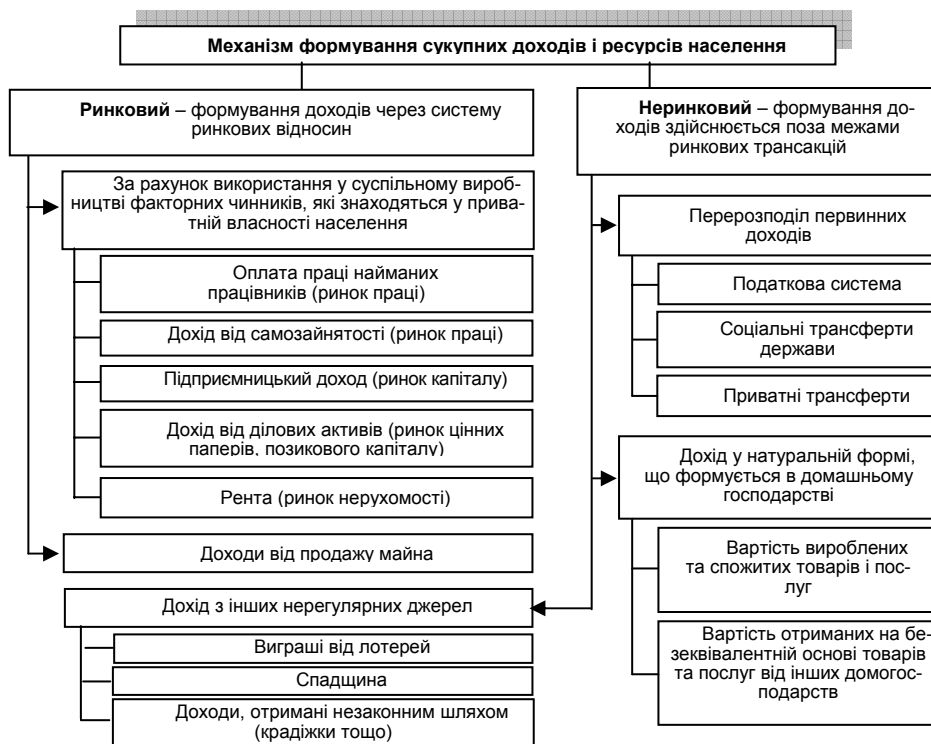

Рис. 2. Модель механізму формування доходів населення*

* Розроблено авторами.

Сучасний механізм формування сукупних доходів населення має ринкову та неринкову складові. Ринкова складова охоплює процеси формування факторних доходів населення через ринок праці, підприємницьку діяльність, отримання доходів від ділових активів та власності. Неринкова складова включає такі шляхи отримання доходів, як соціальні трансферти держави, приватні трансферти та формування доходів у натуральній формі в особистому підсобному господарстві.

Визначено, що доходи населення відіграють надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, оскільки вони виконують такі функції: є економічною основою відтворення народонаселення; забезпечують добробут та якість життя; обумовлюють рівень спо-

живання та формують платоспроможний попит; визначають рівень нагромадження, яке є джерелом інвестиційних ресурсів; є чинником соціально-економічної стратифікації суспільства; визначають можливості людського розвитку; є критерієм соціальної орієнтації економіки.

При аналізі формування заощаджень варто враховувати мотивацію суб'єктів цих процесів. Адже саме вплив зовнішнього економічного середовища визначає, який саме мотив заощаджень домогосподарств буде домінуючим: період прогнозування, рівномірне споживання протягом усього періоду життя, мотив спадкування (рис. 3).

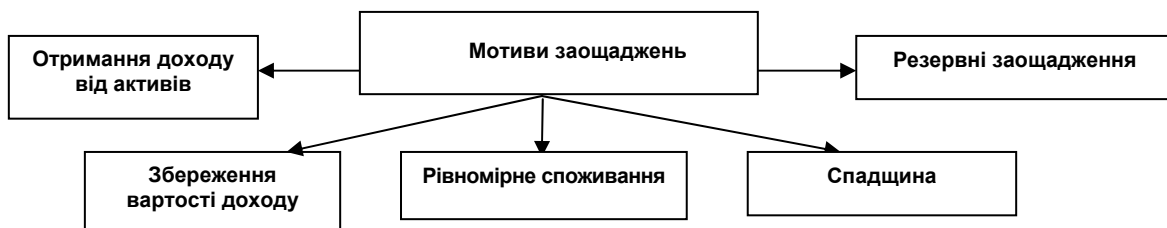

Рис. 3. Види мотивів, що впливають на заощадження домогосподарств*

* Розроблено авторами.

За прогнозованої економіко-політичної ситуації в країні, а саме: можливості прогнозування основних макроекономічних показників та прогнозування поступового зростання доходів і рівня життя населення, домінуючими будуть мотиви рівномірного споживання та спадщина. В інших випадках, де присутні ризикові та непрогнозовані процеси в економіці, населення буде націлене на акумулювання грошових коштів у вигляді резервних заощаджень.

Слід зауважити, що сприятлива економічна ситуація в країні є каталізатором створення заощаджень домогосподарствами, адже населення, яке має середній рівень доходу прагне у першу чергу зберегти його та примножити, що, у свою чергу, стимулює зростання економіки. Отже, залучення заощаджень в інвестиційний процес передбачає наявність сукупності інструментів, форм і методів, які забезпечують капіталізацію частини доходів домашніх господарств та сприяють їх збереженню і зростанню, тобто особливого механізму трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції. Механізм трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси в різних країнах має свою національну специфіку. Однак, узагальнивши, можна представити його наступним чином:

- операції на фондовому ринку (купівля цінних паперів);
- посередництво (через фінансово-кредитні інститути, які акумулюють вільні фінансові ресурси домогосподарств).

Сучасний механізм трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний ресурс являє собою складну систему взаємопов'язаних елементів, та має наступні характеристики:

- багатосуб'єктність: населення, яке здійснює заощадження та є постачальником грошового капіталу; господарючі суб'єкти, що мають на нього попит; різноманітні кредитно-фінансові інститути, що забезпечують взаємодію між різними групами суб'єктів. Особлива роль належить державі як регулятору даного процесу;
- взаємозв'язок різних видів інвестицій: реальних, які розширюють масштаби виробництва, забезпечують

зростання національного доходу і соціально-економічний розвиток країни; фінансових, за допомогою яких відбувається перелив капіталу, забезпечуються "ліквідність" інвестицій, що дає змогу швидко перетворити фінансові активи в гроші; прямих, що надають можливість самостійно вибрати об'єкт інвестицій та реально брати участь в управлінні компанією; непрямих, знижують ризики інвестування за рахунок диверсифікації вкладень і професійного управління;

- різноманітність інструментів, за допомогою яких заощадження населення залучається до економічного обороту в якості інвестиційних ресурсів;
- наявність різних моделей, що забезпечують реалізацію мотивів і досягнення конкретних економічних і соціальних цілей.

Економічна сутність заощаджень припускає залучення в господарський оборот, але не означає їх автоматичну трансформацію в інвестиції. Перевага ліквідності обумовлює можливість формування заощаджень населення в неорганізованих формах у вигляді накопичення готівки в національній або іноземній валюті. Такі заощадження виключаються з інвестиційного процесу і чинять негативний вплив на економічне зростання. Вони призводять до одночасного скорочення споживання як стимулу для здійснення інвестицій, так і до скорочення інвестиційних ресурсів суспільства, основи його розвитку. Механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції вирішує цю проблему, забезпечуючи максимізацію обсягу організованих заощаджень. Але він також припускає, що заощаджені кошти, по-перше, мають бути відчужені від власника на умовах зворотності, терміновості, платності; по-друге, вони передаються господарючим суб'єктам, які здатні їх ефективно використовувати, на тих самих умовах; по-третє, вони мають прийняти іншу, відмінну від грошової, форму. Це передбачає наявність певних передумов для мобілізації заощаджень населення й трансформації їх в інвестиції для реального сектора економіки.

Проте сучасний механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції характеризується наступними особливостями – у той час як господарючі суб'єкти здійсню-

ють пошук доступних джерел фінансування інвестицій, значна частина заощаджень населення тезаврується у формі готівкової національної та іноземної валюти.

Проведений аналіз обсягу та динаміки приросту заощаджень населення України у 2001–2010 рр. свідчить, що загальний обсяг приросту всіх їх складових у номінальному виразі зростає досить високими темпами.

Так, загальний обсяг приросту заощаджень збільшився з 6,8 млрд грн у 2001 р до 156,4 млрд грн у 2010 р., тобто в 23 рази. Такі темпи зростання спричинені економічним зростанням і, відповідно, зростанням доходів населення та підвищенням рівня мінімальної заробітної плати, проведенням значних соціальних виплат, особливо у передвиборчі періоди (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги та динаміка заощаджень населення України в 2001–2010 рр., млн грн*

Показники	Роки										2010 / 2001
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Заощадження	6788	17058	16277	31077	45651	44203	47779	52011	80377	156358	
Темпи приросту до попереднього року, %	–	+151,30	–4,58	+90,93	+46,90	–3,17	+8,09	+8,86	+54,54	+94,53	+2203,45
Абсолютний приріст, млн грн	–	+10270	–781	+14800	+14574	–1448	+3576	+4232	+28366	+75981	+149570

* Розраховано авторами за даними [5; 6].

Протягом 2001–2010 рр. в обсягах і структурі заощаджень населення спостерігалися значні коливання. Так, за період 2001–2004 рр. схильність фізичних осіб до заощаджень була низькою; протягом 2005–2007 рр. спостерігалася значне погавлення схильності до заощаджень; у 2008 р. і першій половині 2009 р. схильність до заоща-

джень дещо знизилась у зв'язку з фінансовою кризою, що розпочалася у жовтні 2008 р. і продовжувалася в 2009 р.

Висхідний характер зростання обсягу заощаджень наглядно можна продемонструвати на графіку динаміки заощаджень домогосподарств України за останні десять років (рис. 4).

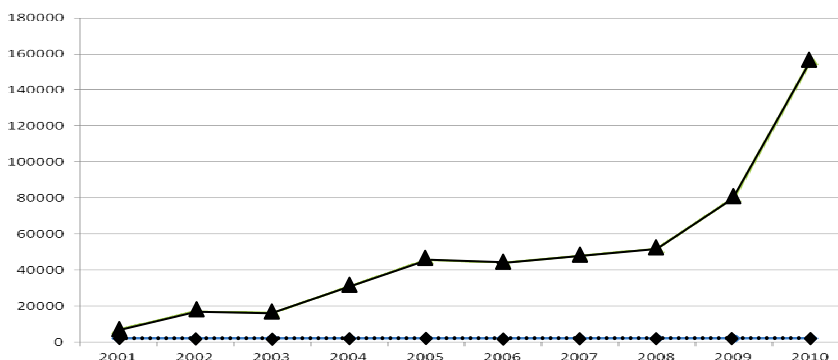

Рис. 4. Динаміка заощаджень населення України, 2001–2010 рр., млн грн*

* Розроблено авторами.

Використовуючи статистичні матеріали Національного банку України (НБУ) та розраховані аналітичні дані, можна спрогнозувати тенденцію зростання заощаджень населення України. Використовуючи метод аналітичного вирівнювання (а саме побудову параболи другого порядку,

квадратичну функцію виду $y = 1929,8x^2 - 9005,7x + 24991$) було описано загальну тенденцію динаміки заощаджень населення України протягом 2001–2010 рр. з похибкою $R^2 = 0,8535$, що свідчить про гарні прогнозні здібності побудованої моделі (рис. 5).

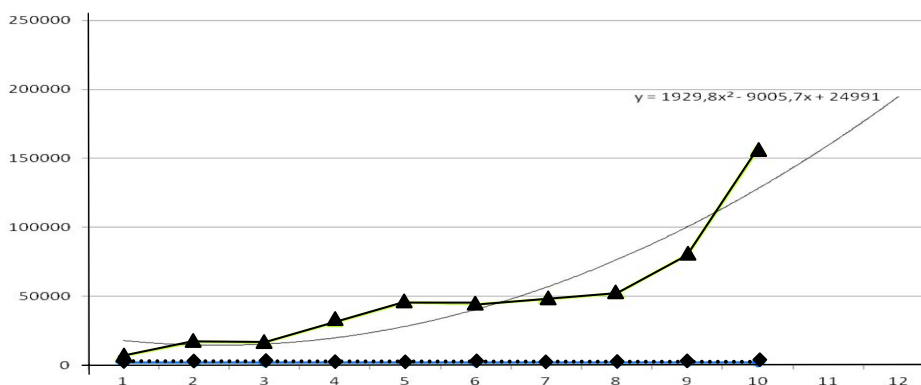

Рис. 5. Прогноз заощаджень населення України на 2011–2012 рр., млн грн*

* Розроблено авторами.

Прогнозна модель дає змогу зробити певні висновки про обсяги заощаджень населення у 2011–2012 рр.; так, у 2011 р обсяг заощаджень домогосподарств зросте та становитиме близько 160 млрд грн, а у 2012 р. – близько 195 млрд грн.

Отже, прослідковується певна характерна особливість заощаджувальних процесів у секторі домогосподарств за останні десять років – зміна мотивів заощадження. Протягом 2002–2005 рр. інвестиційний потенціал заощаджень населення щорічно зростав, а в 2006–2010 рр. спостерігалось уповільнення зростання цього показника. Зростання заощаджень фізичних осіб сприяли такі чинники, як: зростання сукупних грошових доходів приватних осіб; досягнення перевищення середньою заробітною платою рівня прожиткового мінімуму; поступова ліквідація заборгованості з виплати заробітної плати. Уповільнення темпів зростання заощаджень пов'язано зі зниженням довіри до банківських і небанківських фінансових установ у зв'язку з кризою.

На сучасному етапі провідну роль в акумуляції заощаджень населення відіграють банки, ресурсна база яких майже на третину складається з коштів фізичних осіб. І нині народ України має можливість зберігати та примножувати свої заощадження лише за рахунок банківських депозитів, адже адекватної їм альтернативи не існує.

На такому тлі НБУ анонсував виведення на ринок нових інструментів. Передбачається, зокрема, випуск інвестиційних монет і сертифікатів, індексованих на вартість золота. Забезпеченням буде виступати не тільки те золото, яке вже є в НБУ (1,45 млрд дол. США) та уряду (на 100 млн дол. США), але й те, що буде добуватися (запаси будуть підтверджуватися міжнародним аудитом та контрактом на видобуток; розвідані запаси жовтого металу в Україні перевищують 3000 т). Зайнятися цим НБУ планує за допомогою державного підприємства, яке отримав на баланс, – "Севгеологія". Ця структура має спеціальний дозвіл на користування надрами Савранського металогенного золотоносного майданчика (Кіровоградська область). Право ж на розробку інших перспективних родовищ у країні належить приватним компаніям.

Очікується, що "золоті" сертифікати будуть реалізовуватися через банки, біржі та, власне, територіальні управління НБУ. Вони будуть обертатися на вторинному ринку та використовуватися як забезпечення за фінансовими операціями. У користуванні інвестора зможуть перебувати до того часу, поки він не вирішить продати їх за ринковим курсом. Розглядається також можливість того, що операції з інвестиційними монетами не вимагатимуть сплати податку на прибуток і податку на додану вартість (ПДВ). Обсяг їх першого випуску може скласти 4–5 тис. шт. (переважно монетами вагою в одну і чверть трійської унції). Монети будуть випускатися номіналами 1, 2, 5, 10 і 20 грн. При цьому їх ваги складуть від 0,1 до однієї трійської унції золота найвищої проби, так що їх реальна вартість буде набагато вище. Також передбачено випуск срібних інвестиційних монет вагою в одну і дві трійські унції. За допомогою цих інструментів регулятор планує стиснути грошову масу поза банками та мобілізувати значний інвестиційний ресурс, яким володіє населення.

Зазначені інструменти допоможуть населенню розширити можливості для здійснення інвестицій, а банківські інститути отримають можливість залучити в офіційний обіг заощадження населення. Однак наскільки успішним буде проект НБУ, залежить від великої кількості факторів: наявність ефективного вторинного ринку, де можливо буде проводити операції з даними інструментами без значних цінових втрат (нині це основний недолік ринку золотих злитків); цінова динаміка золота (так, після досягнення максимального значення вартості ф'ючерсів в 1 923,7 дол. США за унцію, що сталось 6 вересня 2011 р, ціна золота знизилася до рівня 1 400 дол. США, а вже на початку жовтня 2011 р сягнула 1 700 дол. США за унцію). Усі ці фактори є вкрай важливими та важкопрогнозованими.

Отже, заощадження домогосподарств є однією з важливих ланок в управлінні інвестиційними процесами. За нинішніх умов саме вони можуть стати важливим інструментом для підвищення економічного розвитку. Проте для ефективного залучення вільних коштів населення в інвестиційний процес необхідно виробити принципи державної політики, заснованої на довгостроковій взаємодії основних його учасників: домогосподарств, виробників і держави та відновити рівень довіри власного народу до фінансово-кредитних інститутів, політики уряду.

Поглиблене вивчення досвіду зарубіжних країн та аналіз динаміки і мотивів заощаджень вітчизняних домогосподарств дасть змогу вчасно та максимально повно залучати в економіку країни вільні фінансові ресурси, перетворювати їх в активи, що створюють додану вартість у країні. Тому подальше дослідження цього питання є вкрай важливим та актуальним.

1. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навч. посіб. / А. П. Дука. – К.: Каравела, 2007. – 424 с.
2. Жупанин В. В. Заощадження населення як джерело залучення коштів в економіку України: Автореф. дис. ...кандидата економ. наук: 08.00.08 / В. В. Жупанин / Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України. – Київ, 2009. – 21 с.
3. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізм його реалізації / А. Ю. Рамський // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5. – С. 173–179.
4. Сколотяный Ю. Сбережения и инвестиции: в поиске доверия [Електронний ресурс] / Ю. Сколотяный, В. Пасочник // Зеркало недели. Украина. – 28.11.2011. – № 39. – Режим доступу: http://zn.ua/ECONOMICS/sberezheniya_i_investitsii_v_poiske_doveriya-90502.html. – Назва з екрану.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану.
6. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm. – Назва з екрану.
7. Becker G. A. Treatise on the Family / G. A. Becker. – London: Harvard University Press, 1991. – 424 p.
8. Duesenberry J. S. Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior / J. S. Duesenberry. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1949. – Ch. V. – P. 114–116.
9. Friedman M. A. Theory of the Consumption Function / M. A. Friedman. – Princeton: Princeton University Press, for the National Bureau of Economic Research, 1957. – 258 p.

Надійшла до редколегії 24.11.11